Јанко Р. Ивановић*
Институт за српски језик САНУ, Београд
janko.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

УДК 37.091.33-028.22::811.163.41
https://doi.org/10.18485/slavistika.2024.28.2.19
стручни рад
примљен 14. 9. 2024.
прихваћен за штампу 24. 12. 2024.

ВИЗУЕЛНА СРЕДСТВА (СЛИКА И ФОТОГРАФИЈА) У УЏБЕНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ**

Циљ овог истраживања јесте утврдити како се визуелна средства (слика и фотографија) користе за савладавање и проверу различитих језичких вештина. Анализом је обухваћено осам уџбеника, односно уџбеничких комплета за учење српског језика као страног намењених вишим нивоима. Употребом слике и фотографије у настави језика превасходно се обезбеђује развој четири језичке вештине – слушање (разумевање туђег говора/усмено разумевање), читање (разумевање писаног текста), говор и писање. Полази се од претпоставке да се визуелна средства најчешће користе као подстицај за говор (усмено изражавање), али се често користе и за развој различитих лингвистичких компетенција – за ширење вокабулара, као и за проверу (или увежбавање) знања из граматике. Анализом су обухваћене и вежбе код којих се слике користе за проверу вештине слушања и разумевања, као и такве вежбе у којима се од ученика захтевају стваралачки приступ и критичко мишљење на основу слике – од једноставног описа физичког изгледа, изгледа предела и сл., до комплекснијих описа и изражавања личног става на одређену тему.

Кључне речи: учење, настава српског језика као страног, уџбеници, визуелна средства (слика, фотографија).

The aim of this paper is to determine how visual materials (images and photographs) are used to master and assess various language skills. The analysis covers eight textbooks, or sets of textbooks for learning Serbian as a foreign language, intended for higher levels. The use of images and photographs in language teaching primarily ensures the development of four language skills – listening (understanding spoken language / oral comprehension), reading (understanding written text), speaking, and writing. It is assumed that visual materials are most commonly used as a stimulus for speaking (oral expression), but they are also frequently used to develop different linguistic competences – for expanding vocabulary, as well as for testing (or practicing) grammar knowledge. The analysis also includes exercises where images are used to assess listening and comprehension skills, as well as exercises that require a creative approach and critical thinking based on images – from simple descriptions of physical appearance, landscape, etc., to more complex descriptions and expressing personal opinions on a given topic.

Keywords: learning, teaching Serbian as a foreign language, textbooks, visual materials (images, photographs).

---

* https://orcid.org/0000-0002-8116-292X

** Овај рад је финансирало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према уговору број 451-03-66/2024-03/200174 од 5. 2. 2024. године, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

1. Визуелни и језички израз су природно повезани, па су илустрације[1] у уџбеницима српског језика као страног језика неопходан део дидактичке и методичке апаратуре за све узрасте. С обзиром на то да су илустрације често врло важне за разумевање текстова са којима се појављују, оне се већ неко време проучавају из угла различитих области, укључујући књижевност, ликовну уметност, педагогију, психологију и графички дизајн. Поред тога, присуство слика у настави српског језика као страног је значајно и током наставе, јер наставници често припремају додатни материјал како би помогли ученицима да боље разумеју текст и ново градиво.

У првом, теоријском делу рада говорићемо о формалним карактеристикама визуелних средстава, као и о њиховој дидактичкој вредности. Након тога ћемо извршити контрастивну анализу уџбеника и пробати да утврдимо у којој мери се употребом илустрације у настави српског језика као страног обезбеђује развој четири језичке вештине – слушања, читања, писања и говора. Један од циљева био је и утврдити у којој мери анализирани уџбеници одговарају критеријумима за оцену квалитета уџбеника које су издвојили Ивић и сарадници (2004). За наше истраживање су били важни стандарди Д2 групе, који се тичу *функционалне употребе сликовних средстава изражавања*.[2] Желели смо, такође, утврдити у којој мери се слика користи и као средство за развој визуелне писмености. Корпус чине уџбеници српског језика као страног намењени како младим,тако и одраслим

1 „У истраживачким студијама о уџбеницима уобичајено се користе термини илустрације (енг. *illustration*), представе (енгл. *image*) или слике (енг. *picture*) као кровно име за све врсте нетекстуалних приказа у уџбенику. У когнитивној психологији истраживачи који се баве проблемом ‘читања илустрација’ поред ових израза користе и следеће: визуелни материјал, визуелни приказ информација или иконографичке информације” (Пешикан 2017: 9).

2 Аутори указују да илустрације морају имати дефинисану функцију која ће омогућити да у оквиру лекције преносе поруке адекватније него вербална и бројевна средства, онда када је илустрација најпогодније средство за исказивање вредности лекције. У визуелна средства изражавања аутори стандарда осим илустрација убрајају фотографије, схеме, мапе и карте, приче у сликама и стрипове, репродукције уметничких дела, графиконе и дијаграме итд. Функције илустрација у настави и процесу учења огледају се у: (1) повећавању степена јасноће, очигледности и прецизности садржаја и лекције; (2) доприносе мотивационој и афективној улози уџбеника; (3) поседују естетску и декоративну функцију. Осим наведених улога, визуелна средства изражавања се често јављају и као додатак вербалним или нумеричким средствима изражавања у циљу разумевања лекције. Не би ли се све наведене функције илустрација остариле, неопходно је водити рачуна о техничком уређењу, јер је пресудно да буду јасне, видљиве и читљиве. Такође, не треба ни претеривати са визуелним садржајима. Пренатрпаност лекције шаренилом, неусклађеност текста лекције и присутних илустрација могу бити отежавајући фактор у разумевању наставних садржаја (Ивић и др. 2004).

полазницима, који су засновани у мањој или већој мери на комуникативном приступу настави.

2. Употреба визуелних средстава у настави представља креативни аспект образовања, о чему је детаљно говорио Симеон Маринковић. По његовом мишљењу, неке од одлика креативне наставе су: „усмереност ка трагању за новим, необичним, неочекиваним и духовитим решењима", тежња ка разноврсним приступима и „покретљивост мишљења" која се добија уношењем сумње у оно што изгледа само по себи јасно (Маринковић 1995: 18). Илустрације су корисне као наставно средство на часовима српског језика као страног, јер се њиховим коришћењем наставник приближава Маринковићевом одређењу креативне наставе као процеса којим се уноси разноврсност и флексибилност и тиме подстиче развој стваралачких способности ученика и повећава креативна улога наставника (Маринковић 1995: 17).

У контексту ширег разматрања наставног процеса, Наташа Лалић Вучетић истиче да употреба илустрација и слика представља један од начина за мотивисање ученика: „Установљено је да што наставници више подражавају склоности ученика, што више повезују тематски градиво, што више користе хумор на часу, то је потребно више активности на часу које се огледају у размени мишљења, одговарању на питања, дискутовању, јављању, показивању занимљивих слика или илустрација, објашњавању догађаја из стварног живота, повезивању и постављању проблема, постављања претпоставки и њиховог истраживања и потврђивања" (Лалић Вучетић 2015: 301). Такође, хумористична илустрација може послужити као позив ученицима да и сами употребе хумор како би представили ситуацију сличну оној приказаној на илустрацији. Наравно, хумор треба да буде надоградња успешног и потпуног разумевања текста и усвајања градива, чиме ученик демонстрира своје способности за креативно решавање проблема.[3]

Проучавајући улогу илустрација у уџбеницима, Ана Пешикан је издвојила следеће закључке у вези са коришћењем визуелних средстава око којих постоји висока сагласност у истраживањима која се баве овом темом: „ученици уче боље и више сазнају из речи и слика, него само из речи; ученици уче боље ако се илустрације налазе близу текста на који се односе; учењу штети ако се у материјалу који се учи налазе интересантни, али ирелевантни текстови и слике; текст мора директно реферирати на илустрације, јер ученици не обраћају пажњу на њих; уз илустрацију нужно је да стоји натпис и анотација (шта приказује); слике не говоре саме за себе, читање, то јест ту-

3 Како је хумор неретко присутан на илустрацијама – улога наставника као медијатора још једном се наводи као пресудна. Значајније од „вођења процеса тумачења илустрације" је „контрола употребе хумора приликом тумачења илустрације" (Чорболоковић 2019: 109).

мачење илустрација јесте сложен феномен и потребно је ученике учити како да читају илустрације; превођење из једног вида симболичког презентовања садржаја у друге видове може бити веома корисно за учење; илустрације могу јаче да утичу на емоције ученика него текст" (Пешикан 2017: 8–9). Ова ауторка, такође, издваја две основне врсте илустрација. Прве представљају „портрет стварности", што и јесте основно значење глагола *илустровати*, и оне су повезане са текстом и показују како изгледају одређене ствари. Назива их још и *репрезентационе илустрације*. Друга врста јесу илустрације коју су „произвођачи значења" или *нерепрезентационе илустрације*, које служе за приказивање организације и структуре кључног појма у садржају, то јест објашњавају или носе значење (Пешикан 2017: 10).

Јелена Пешић издваја девет општих принципа организације уџбеничког текста[4], при чему илустрације посебно доприносе јасноћи и стабилности знања, кохерентности и очигледности структуре текста, а играју и важну улогу у остваривању мотивационе функције. Ова ауторка, такође, разликује три врсте илустрација: 1) иконичке илустрације или илустрације с предметним приказивањем појаве – фотографије, реалистичне слике и цртежи који „имитирају фотографију"; 2) комбиноване илустрације – стилизовани цртежи, модерни цртежи, уметнички цртежи, карикатуре и фотографије које укључују монтажу; 3) симболичке илустрације или илустрације с појмовним приказивањем појаве – шеме, графикони, табеле, карте, планови, мапе итд. (Пешић 1998: 128).[5]

О илустрацијама из уџбеника пишу и Нада Шева и Наташа Лалић Вучетић у својој студији о вези текста и илустрација, при чему наглашавају њихову важност: „ликовно-графичка опрема уџбеника представља за ученика основу за први утисак о књизи која ће бити главни ослонац за учење током

4 То су: (1) доступност релевантних знања и искустава, (2) дискриминабилност градива, (3) јасноћа и стабилност знања, (4) кохерентност и очигледност структуре текста, (5) проблематизација градива и стварање когнитивног конфликта, (6) остваривање метакогнитивне функције, (7) остваривање мотивационе функције, (8) изграђивање културе служења књигом и (9) индивидуализација градива (Пешић 1998: 109).

5 „Када је реч о појашњавајућој функцији, илустративни материјал обезбеђује конкретизацију предмета и појава о којима се учи и својом очигледношћу помаже да се усвоји конкретније знање и помогне разумевање текста. Такође, илустративним материјалом се може остварити мањи или већи степен обраде и анализе градива, будући да се предмет разматрања може анализирати, нагласити, систематизовати, повезати с другим појавама, а нека својства и односи могу се приказати очигледније, јасније и прегледније. Илустративни материјал некада може бити и равноправан извор информација у коме је садржај исказан једним другим језиком (нпр. географске карте или геометријски цртежи). Функција и значај илустративног материјала зависе од његове врсте – сложенију и важнију функцију имају симболичке илустрације, док иконичке имају, пре свега, мотивациону функцију (чине текст привлачнијим) и функцију конкретизације" (Пешић 1998: 128).

школске године" (Шева и др. 2019: 508). Због тога је кључно да илустрације у уџбенику задовоље мотивациону и афективну функцију, као и естетску и декоративну функцију (Шева и др. 2019: 508).

Саша Чорболоковић, такође, истиче да стрипови у уџбеницима могу привући пажњу ученика, јер подстичу размишљање и уочавање одређених језичких појава, што доводи до бољег разумевања и трајнијег памћења (Чорболоковић 2019: 143). Анализирајући употребу стрипа[6] у уџбеницима за француски и шпански језик као страни, Сања Маричић и Наташа Поповић закључују да је форма стрипа дуго година била неправедно занемарена и да би форма стрипа требало да попут осталих медија комуникације уђе у учионице, јер пружа велики потенцијал који је могуће искористити како за развијање језичке (лексичка, граматичка, прагматичка) и социокултурне компетенције, тако и за увежбавање вештина језичке продукције и рецепције (Маричић и др. 2014).[7]

С друге стране, постоји и ризик да илустрације у уџбеницима могу отежати процес учења, а оптимална количина илустрација је питање које се мора емпиријски испитати за сваки конкретан текст и илустрацију (Шева 2019: 510). Аутори студије *Effects of Illustration Details on Attention and Comprehension in Beginning Readers* указују на теорију когнитивног оптерећења, која предвиђа да прекомерна количина додатног материјала може смањити ефективност учења (Eng et al. 2018: 336) и закључују да код реципијента-почетника постоји већа могућност за штетни ефекат (Eng et al. 2018: 336).

Постоје три типа односа између текста и илустрације у уџбеничким материјалима: (1) илустрација има искључиво декоративну функцију, (2) илустрација поткрепљује садржај текста, и (3) илустрација обогаћује значење текста (Лалић Вучетић 2021: 46). Да би се избегле потенцијалне негативне последице употребе илустрација, Шева и Лалић Вучетић наглашавају да је неопходан висок степен „значењске повезаности" између илустрације и текста у уџбенику, јер вербални и невербални кодови треба да буду стално по-

6 Иако свака илустрација није стрип, стрип увек мора бити илустрација. Према тумачењу Клајна и Шипке (2006: 495, 1180), илустрација се односи на цртеж или слику уз текст који је повезан са садржајем, док стрип представља причу која се приказује низом слика уз текстуалне дијалоге и објашњења.

7 Према Богдановићу (1994: 59), стрип јесте уметност двадесетог века. Развивши се паралелно с фотографијом и филмом, он је представљао нови извор информација, доводећи у питање неприкосновеност писане речи. Тек у двадесетом веку успео је да се успостави као равноправан са другим уметничким формама. У облику који данас познајемо, појавио се у деветнаестом веку и дуго је био сматран безвредним и тривијалним жанром, чији је главни циљ био забава. Због тога је до краја седамдесетих година прошлог века био практично искључен из образовања.

везани и да „заједно комуницирају када је систему представљен нови стимулус" (Шева и др. 2019: 509).

На основу свега наведеног, можемо закључити да је потребно превазићи мишљење да су илустрације намењене искључиво ученицима. Оне су важан наставни ресурс и за наставника, који је, такође, њихов корисник. Поред улоге медијатора, наставник треба да буде пажљив у коришћењу илустрација. Треба имати на уму принцип условности, јер сваки методички приступ има условну вредност, односно може бити и прикладан и неприкладан за наставу у различитим контекстима (Николић 1999: 173).

3. Анализом је обухваћено осам уџбеника, одн. уџбеничких комплета за више нивое учења српског језика као страног: *Аз буки српски 3: српски језик за више нивое (Б1+Б2)*, *Научимо српски 2*, *Српски језик за странце 2*, *Српски језик Б1/Б2*, *Учимо српски 2* (2011), *Учимо српски 2: српски језик за средњи ниво (А1/Б1)* (2022) и *Више од речи: српски за странце, средњи течај* (Б1, Б1+) и један уџбеник за највише нивое учења српског језика као страног – *Супер српски – српски језик за странце: високи ниво* (Ц1).

Ексцерпирано је укупно 148 вежби из уџбеника и вежбанки, одн. радних свезака. Слике које служе само као илустрација уз текст нису укључене у анализу.[8]

3.1. Да би се савладао један **страни језик,** потребно је усавршити све **четири језичке вештине** које познавање језика подразумева – слушање (разумевање туђег говора/усмено разумевање), читање (разумевање писаног текста), говор и писање. Употребом илустрације у настави језика може се обезбедити развој ове четири језичке вештине.

3.1.1. Ефикасно говорење подразумева правилан избор и употребу језичких средстава (речи, израза, језичких структура), као и правилан изговор (нагласак, ритам, интонацију). Услови комуникације у учионици су углавном вештачки и зато је развијање вештине говора можда највећи изазов, и за ученике, и за наставнике. Поставља се питање како у вештачким условима развити спонтану усмену комуникацију која ће ученицима омогућити да ефикасно користе језик у свакодневним животним ситуацијама (Влајковић

8 Илустрације које анализирамо у овом раду морају бити директно повезане са текстом, тј. задатком. Једна важна разлика између илустрација из уџбеника и „независних" илустрација налази се у „ограничености". Горана Стевановић истиче да илустрације у уџбеницима могу бити подложне различитим ограничењима и да треба узети у обзир бројне захтеве који илустраторима постављају писци, издавачке куће, жанр текста који се илуструје и слично (Стевановић 2019: 77). Слично томе, у процесу илустрације уџбеника, обично један илустратор ради на илустрацијама унутар једног уџбеника и стара се да оне буду усклађене. Насупрот томе, илустрације које нису директно део наставног процеса често имају већу слободу, пошто су настале као независне творевине и стога нису биле предмет овог разматрања.

Бојић и др. 2023: 26). Илустрација је често врло подстицајно средство за развој **вештине говора** (**усменог изражавања**). У анализираним уџбеницима ексцерпирано је 67 оваквих вежби.

Обично текст задатка садржи неколико додатних питања која служе као смернице (нпр. вежба 9 у уџбенику *Аз буки српски 3* на стр. 113). С друге стране, та додатна упутства неретко изостају, па текст задатка гласи само – „опишите слику или ситуацију на слици" (вежба 4 у уџбенику *Српски језик Б1/Б2* на стр. 21)

У једном типу ових задатака би требало усменим путем описати оно што се види на слици. То може бити: описивање физичког изгледа људи (*Научимо српски 2*, вежба 18, стр. 35), или описивање конкретне ситуације (*Српски језик Б1/Б2*, вежба 2, стр. 160; *Научимо српски 2*, вежба 20, стр. 95), или пак опис предела/природе (*Српски језик Б1/Б2*, стр. 12) и др.

У другом типу задатака од ученика се најчешће тражи проналажење сличности и разлика на фотографијама, тј. поређење двеју или више слика. Такви су нпр. следећи задаци: вежба 13 у уџбенику *Учимо српски 2* (2022) на стр. 104, у којој су, између осталог, понуђени и корисни изрази које би ученици требало да искористе током свог излагања – за почетак (нпр. *на првој слици видим/су/је*...; *на обе слике видим/су/је*...), за нагађање (нпр. *изгледа као*..., *можда*..., *претпостављам да*..., *чини ми се да*...), за супротност (нпр. *с друге стране*..., *ипак*..., *међутим*..., *за разлику од прве слике, друга слика*...); вежба 4 у уџбенику *Више од речи* на стр. 78 (*онлајн куповина и куповина у продавници*); вежба 15 у уџбенику *Научимо српски 2* на стр. 13 (*породица некад и сад*); вежба 31 а) у уџбенику *Научимо српски 2* на стр. 38 (*за оштро око*). У другом и трећем случају пореде се две супротстављене појаве и самим тим се подстиче дискусија *за* и *против*, док се у последњој вежби две готово идентичне слике разликују у неколико детаља, а од полазника се тражи да те разлике уоче и наведу их, што, такође, може бити добар подстицај за разговор.

У мањем броју задатака који садрже неку слику или фотографију би требало саставити причу на основу понуђених слика. Таква је нпр. вежба 2 у уџбенику *Учимо српски 2* (2011) на стр. 83, а ученици би требало да искористе и следеће речи: *изненађење*, *поклон*, *радост* и *смешно*.

У одређеним задацима се захтева изношење личног мишљења и искуства на основу слика. Таква је вежба 1 у уџбенику *Више од речи* на стр. 175. Тема су глобални проблеми, а ученици би требало да на основу понуђених слика препознају о коме проблему је реч и да изнесу своје мишљење у вези са највећим глобалним проблемима данашњице. И у овом су задатку, као и у претходном, понуђене речи које би требало употребити: *глад*, *сиромаштво*, *болести*, *незапосленост*, *тероризам*, *трговина људима*, *загађеност животне средине*, *ратови*, *епидемије*, *алкохолизам* и *наркоманија*.

У уџбеницима намењеним вишим нивоима заступљен је и стрип. У вежби 22 (*После фризера, али код куће*) у уџбенику *Научимо српски 2*, на стр. 36, од ученика се тражи да наставе започети дијалог из стрипа и да приведу разговор крају.

3.1.2. **Слушање** је рецептивна језичка вештина која је кључна за сваку ефикасну комуникацију. Имајући на уму чињеницу да је слушање активан процес, у коме ученици користе своја лингвистичка и општа знања и предзнања, важно је да пажљиво осмислимо активности пре, током и након слушања. Неретко се у ту сврху користе различите врсте визуелних средстава. Оваквих вежби је укупно 14. Ове вежбе су најбројније у уџбенику *Аз буки српски 3* и радној свесци уз уџбеник *Српски језик за странце 2* – по шест у сваком од њих.

Издвојили бисмо четири подтипа ових вежби:

- повезивање одговарајућег елемента звучног записа са сликом (нпр. вежба 10 у уџбенику *Аз буки српски 3* на стр. 23);
- повезивања одговарајућих слика/фотографија уз присуство дистрактора (једног или више) уз одговарајући звучни запис (нпр. вежба 6 у уџбенику *Учимо српски 2* (2022) на стр. 139);
- уписивање кратког одговора поред слике након одслушаног звучног записа (нпр. вежба 3 у уџбенику *Аз буки српски 3* на стр. 42 – уписати имена поред одговарајуће слике).
- питања код којих би требало означити једну или више тачака (или путању) на слици (обично мапи) након одслушаног звучног записа (нпр. вежба 7 у уџбенику *Супер српски* на стр. 76–77 – обележити на мапи путању пловидбе).

3.1.3. **Вештина писања** се може дефинисати као способност преношења/саопштавања поруке у писаној форми помоћу одговарајуће лексике, граматике, конструкције реченица и других елемената (Влајковић Бојић и др. 2023: 45). Развој ове вештине се, такође, може обезбедити употребом визуелних средстава, при чему нарочито долази до изражаја мотивациона вредност илустративног материјала (Пешић 1998: 162).

Вежбе писања засноване на сликама, такође, од ученика захтевају стваралачки приступ и критичко мишљење. Ученицима се могу задавати различите вежбе писања – од једноставног описа физичког изгледа, изгледа предела и сл. од свега неколико реченица, до комплекснијих описа и изражавања личног става на одређену тему од неколико стотина речи.

У појединим вежбама овог типа захтева се употреба конкретних речи и израза, као на пример у задатку из уџбеника *Српски језик за странце 2* на стр. 155, где се од ученика тражи да напишу коментар у вези са датим сликама користећи понуђене глаголе: *зарађивати*, *уништавати*, *угрозити*, *сачувати*.

У вежби 15 у уџбенику *Аз буки српски 3*, на стр. 48, требало би на основу информација које нуди мултимодална слика (плакат) написати **вест** о фестивалу. Ова вежба је, такође, занимљива и са културолошког аспекта, јер се ученици упознају са једном од манифестација у Београду (*прилог 1*).

Неке од ових вежби, као нпр. вежба 2 у уџбенику *Српски језик Б1/Б2*, на стр. 23, укључује и мапу ума. Ученици би требало да на основу слика напишу састав на тему *Јесен у природи*. Осим мапе ума, вежба садржи и препоруку ученицима на шта треба обратити пажњу током писања.

3.1.4. **Читање** је рецептивна језичка вештина која је од виталног значаја за развој способности течног усменог и писаног говора код ученика, не само када је реч о страном, већ и када је реч о матерњем језику. Ученике би требало оспособити да разумеју текстуалне материјале са којима ће се сусретати у свакодневном животу, укључујући упутства, меније, распореде, листе обавеза, веб странице, текстуалне поруке, различите врсте књижевних текстова, стручне текстове, блогове, новине, часописе итд. Читање помаже ученицима да богате речник, да виде различите граматичке структуре и тако побољшају вештине говора и писања (Влајковић Бојић и др. 2023: 36).[9]

У анализираним уџбеницима, у свега тринаест вежби, визеулна средства се користе за проверу **вештине читања**, односно **вештине разумевања прочитаног текста**.

Можемо издвојити неколико подтипова ових вежби:

- вежбе засноване на повезивању слике и текста (нпр. вежба I у уџбенику *Српски језик за странце 2* на стр. 143 – повезивање графикона са одговарајућим текстом; вежба II[10] у уџбенику *Српски језик Б1/Б2* на стр. 195–197);
- питања вишеструког избора са сликама (нпр. вежба 22 из уџбеника *Учимо српски 2* (2022) на стр. 41);

9 Постоје два различита, али веома комплементарна приступа настави читања – екстензивно и интензивно читање. Екстензивно читање се може описати као читање из задовољства. Основни циљ овог приступа је јачање свеукупних језичких компетенција ученика. Стога, ученике треба подстицати да што више и што чешће читају на циљном језику, уз објашњење да није неопходно да разумеју сваку реч у тексту како би разумели поруке које писац жели да саопшти. С друге стране, интензивно читање дефинише се као читање ради разумевања детаља, односно издвајања кључних информација из текста. То је приступ у ком ученици пажљиво и фокусирано читају краће текстове или делове дужег текста како би могли да разумеју њихове специфичноти и/или уоче одређене граматичке структуре и синтаксичка правила. У настави страних језика чешће се примењује интензивно читање (Влајковић Бојић и др. 2023: 37).

10 Ова вежба је посебно занимљива и са културолошког аспекта, јер текстови за читање садрже информације о српским уметницима.

- читање скраћеница праћених мултимодалном сликом (нпр. вежба 10 из уџбеника *Аз буки српски 3* на стр. 90 – читање скраћеница у оквиру СМС порука и повезивање са одговарајућим емотиконом);
- разумевање прочитаног текста означавањем одговарајућих тачака (или објеката) на слици (мапи) (нпр. вежба 29 у уџбенику *Научимо српски 2* на стр. 67).

3.2. Свака од наведених језичких вештина (слушање, читање, говор и писање) подразумева и одређени ниво **граматичке компетенције**.[11] „Prve defnicije gramatičke kompetencije javljaju se u drugoj polovini 20. vijeka" (Bojičić 2014: 70–71), а за све њих је заједничко да на граматичку компетенцију гледају као на способност разумевања и правилне употребе граматичких правила и структура једног језика. Она се манифестује кроз умешност ученика да ствара реченице у складу са граматичким правилима језика који учи.

3.2.1. У анализираним уџбеницима визуелна средства се користе и за проверу (или увежбавање) **знања из граматике** и доприносе развоју граматичких компетенција ученика, па се с тим у вези понекад изричито захтева употреба одређених граматичких конструкција. Тако се визуелна средства јављају у вежбама у којима се од ученика захтева употреба квалификативног генитива, одн. инструментала (нпр. вежба 25 у уџбенику *Научимо српски 2* на стр. 37). У уџбенику *Више од речи* се, у вежби 3. б) в), на стр. 104, од ученика захтева употреба одговарајућих глагола и одређеног глаголског вида, док се пак у уџбенику *Српски језик за странце 2*, у вежби 3, на стр. 111, проверава употреба глагола *бојати се*/*плашити се* с генитивом.

Највише вежби овог типа ексцерпирали смо из уџбеника *Српски језик Б1/Б2*, који је опет добар путоказ у ком смеру се могу користити визуелна средства за проверу граматичких знања. Вежбе овог типа могу се поделити на два подтипа:

- вежбе у којима се захтева кратак одговор на основу слике (нпр. вежба 5 на стр. 66–67 – употребити одговарајућу синтагму или синтагме водећи рачуна о конгруенцији именица са бројевима;

11 „Nastava gramatike je oduvijek imala važnu ulogu u nastavi i učenju stranih jezika. Dugo se poznavanje nekog jezika poistovjećivalo sa poznavanjem gramatičkih pravila. Ne samo da se gramatika smatrala osnovnim jezičkim elementom koji je trebalo da bude predavan i naučen, već se smatralo i da je za učenike dovoljno da poznaju gramatiku ukoliko žele da nauče strani jezik. Centralna uloga gramatike u nastavi stranih jezika ostala je nepromijenjena sve do dvadesetih godina XX vijeka, kada su nastala brojna istraživanja koja su preispitivala njen značaj u procesu učenja i usvajanja drugog ili stranog jezika. Međutim, i pored osporavanja njenog značaja u usvajanju drugog i stranih jezika, savremena istraživanja u okviru teorije usvajanja drugog jezika navode na zaključak da gramatička kompetencija predstavlja važan faktor u procesu učenja maternjeg i stranih jezika. Naime, bez adekvatnih gramatičkih znanja, ne može se očekivati da će učenik biti u stanju da ostvari komunikaciju na stranom jeziku" (Bojičić 2014: 70).

вежба 1 на стр. 179 – на основу слика написати одговарајуће пасивне реченице);

- вежбе повезивања слике са одговарајућим изразом (нпр. вежба II на стр. 135 –повезати погодбене реченице, односно слике које их илуструју, са одговарајућим условом) (прилог 2).

3.3. Развој свих језичких вештина (слушања, читања, говора и писања) и граматичких компетенција доприносе побољшању **лингвистичких** (**језичких**) **компетенција** говорника. Лингвистичка (језичка) компетенција представља скуп свих оних знања и вештина којима владамо приликом комуникације коју спроводимо језичким апаратом (Urkom 2017: 9). Дакле, усвајање страног језика одвија се постепеним усвајањем различитих нивоа лингвистичке (језичке) компетенције. Лингвистичка компетенција није само теоријско знање о језику, већ и практична способност употребе тог знања у свакодневној комуникацији. Носилац лингвистичке компетенције може, на пример, конструисати граматички исправне реченице, разумети значење нових речи у контексту или интерпретирати различите језичке структуре. Дакле, граматичка компетенција је само један аспект лингвистичке компетенције, која је свеобухватнија и укључује и друге важне елементе језика. На основу претходне анализе можемо закључити и да анализирани уџбеници доприносе развоју лингвистичких комептенција ученика.

3.3.1. Лингвистичка компетенција осим горенаведених језичких вештина обухвата и **усвајање нових речи** и владање одређеним вокабуларом. У великом броју анализираних задатака илустрације се користе управо са овим циљем. Таквих вежби је 26 у анализираном корпусу.

Најчешћи тип ових вежби су оне у којима треба повезати слике/цртеже са одговарајућом речи, изразом или текстом. Таква је нпр. вежба 3 у уџбенику *Аз буки српски 3*, на стр. 28, где се од ученика тражи да повежу придеве са одговарајућим емотиконом (*прилог 3*).

Вежбе у којима се захтева цртање одређених појмова који недостају на слици нису заступљене у анализираним уџбеницима. Редак пример оваквог типа задатка је вежба 30 у уџбенику *Научимо српски 2*, на стр. 67, где би требало на празној раскрници нацртати следеће појмове: *семафор*, *пешачки прелаз*, *тротоар*, *пут* и *саобраћајни знак* (*прилог 4*).

У једном од задатака тражи се груписање одређених појмова са слике, нпр. у вежби V у уџбенику *Српски језик за странце 2* на стр. 33−34. У овом задатку би на основу илустрација требало извршити расподелу намештаја према типу просторије којој припада − намештај намењен дневној соби, спаваћој соби или кухињи.

Иако се укрштеница као тип задатка често јавља у уџбеницима намењеним вишим нивоима, вежбе у којима се решавање укрштенице заснива

на препознавању и именовању појмова који су изражени илустрацијом нису веома заступљене. Репрезентативан пример оваквог задатка је вежба 3 у радној свесци уз уџбеник *Српски језик за странце 2* на стр. 34 (*прилог 5*).

3.4. Као што можемо видети на основу претходне анализе, реч је о уџбеницима са веома пажљиво осмишљеним изгледом, с напоменом да се уџбеници издавачке куће *Азбукум* – посебно *Аз буки српски 3: српски језик за више нивое (Б1+Б2)* и *Учимо српски 2: српски језик за средњи ниво (А1/Б1)* – одликују веома модерним дизајном – почевеши од корица, па до илустрација које се налазе у радним свескама.[12] Стога можемо закључити да анализирани уџбеници могу поспешити развој **визуелне писмености** ученика. Под визуелном писменошћу сматрамо способност разумевања и тумачења информација путем различитих визуелних средстава, као што су слике, графикони, таблице, дијаграми, видео записи и др. Она укључује не само препознавање и разумевање визуелних симбола и знакова, већ и критичко разматрање и процену визуелних порука које се представљају у различитим контекстима. Визуелна писменост обухвата најмање три битна елемента: *визуелну комуникацију (реторику)*, као вештину да се идеје пренесу у визуелној форми, *визуелно мишљење*, као способност да се формирају ментални модели и визуелне представе појмова и њихових релација, и *визуелно учење*, као компетенцију која омогућава успешно интерпретирање, разумевање и усвајање информација представљених у визуелној форми (Trumbo 1999).[13]

4. Уџбеници за учење српског језика као страног представљају добро осмишљене наставне материјале, који својим илустрацијама пружају подршку у учењу српског језика као страног. Највише вежби са сликом налазимо у уџбенику *Више од речи* (35), затим у уџбенику *Српски језик за странце 2* (29), у уџбенику *Научимо српски 2* (22), *Српски језик Б1/Б2* (19), *Аз буки српски 3* (16), *Учимо српски 2* (2011) (12), *Учимо српски 2* (2022) (10), док у уџбенику *Супер српски* има свега 5 вежби са сликом.

12 Само у једној вежби, и то у уџбенику *Српски језик Б1/Б2*, од ученика се захтева да израде *Power Point* презентацију – II вежба, стр. 126 (*прилог 6*). Вежбама презентовања би требало дати више простора на часовима српског као страног, јер се захваљујући њима, осим језичких вештина, поспешује дигитална писменост ученика. Осим тога, поред *Power Point* презентација, могуће је у те сврхе користити и друге веб-алате за креирање презентација.

13 Иако неки научници сматрају да слика врло често одвлачи пажњу од речи и да би сходно томе тексту увек требало дати предност, новија истраживања показују да визуелна писменост и те како игра важну улогу у учењу језика. Управо та комбинација текста и слике побољшава разумевање текста и ни на који начин не одвлачи пажњу од самог текста (Goldstein 2016: 4).

Већина анализираних уџбеника испуњава критеријум Д2 (*функционална употреба сликовних средстава изражавања*) (Ивић и др. 2004), јер коришћена визуелна средства доприносе повећавању степена јасноће, очигледности и прецизности садржаја у лекцији, као и мотивационој и афективној улози уџбеника, а поседује и естетску и декоративну функцију. Такође, они садрже различите врсте илустрација – од мапа, дијаграма и шема до различитих врста слика, емотикона, мапа ума и сл.

Анализа је, такође, показала да се визуелна средства не користе подједнако за развој свих језичких вештина. Илустрација се најчешће користи као средство за развој вештине говора (усменог изражавања). У анализираним уџбеницима ексцерпирано је 67 оваквих вежби. Вежбе писменог изражавања, бар оне где је у основи слика, веома су слабо заступљене у уџбеницима. Максималан број вежби овог типа среће се у уџбенику *Српски језик Б1/Б2*, и то свега три. Међутим, овај уџбеник свакако може бити сјајан оријентир за израду сличних вежби.

С друге стране, језичке вештине и лингвистичке компетенције се преплићу, а свака од наведених вештина подразумева и одређени ниво граматичке компетенције и владање одређеним вокабуларом. Задаци којима је обухваћено више језичких вештина, а истовремено поспешују и развој лингвистичких компетенција ученика, најзаступљенији су у уџбеницима *Аз буки српски 3*, *Научимо српски 2*, *Српски језик за странце 2* и *Српски језик Б1/Б2*.

Анализа је показала да ови уџбеници могу допринети и развоју визуелне писмености ученика, јер осим обичних слика и фотографија, они садрже и различите графиконе, таблице, дијаграме, који од ученика не захтевају само препознавање и разумевање визуелних симбола и знакова већ и критичко анализу и вредновање визуелних порука које су дате у различитим контекстима.

Главни закључак је да су сви анализирани уџбеници богато илустровани и да је потенцијал илустрација у њима у великој мери препознат и искоришћен, осим у уџбенику *Супер српски*, у којем имамо свега пет илустрација које поспешују развој горенаведених језичких вештина и компетенција. Анализирани уџбеници су, с обзиром на то да је реч о уџбеницима за српски језик као страни, пропустили прилику да искористе потенцијал илустрација за развој интеркултуралних компетенција. Стога је у будућности неопходно спровести детаљније анализе не само уџбеника за учење српског језика као страног већ и уџбеника за учење српског језика као нематерњег, у којима се очекује више илустрација овог типа. Резултати тих истраживања би се могли применити у дизајнирању нових уџбеника за српски језик као страни и нематерњи.

Цитирана литература

Влајковић Бојић, Виолета, Марина Копиловић, Весна Крајишник, Дејана Милијић Субић. Методичко-инструктивни приручник: српски језик као страни. Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2023.

[Vlajković Bojić, Violeta, Marina Kopilović, Vesna Krajišnik, Dejana Milijić Subić. Metodičko-instruktivni priručnik: srpski jezik kao strani. Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2023]

Ивић, Иван, Ана Пешикан, Ратко Јанков, Александар Богојевић, Јелена Пешић, Слободанка Антић, Симеон Маринковић, Драгица Шишовић. Основни стандарди квалитета школских уџбеника. Образовни стандарди квалитета школских уџбеника. Београд: Образовни форум, 2004.

[Ivić, Ivan, Ana Pešikan, Ratko Jankov, Aleksandar Bogojević, Jelena Pešić, Slobodanka Antić, Simeon Marinković, Dragica Šišović. Osnovni standardi kvaliteta školskih udžbenika. Obrazovni standardi kvaliteta školskih udžbenika. Beograd: Obrazovni forum, 2004]

Клајн, Иван, Милан Шипка. Велики речник страних речи и израза. Нови Сад: Прометеј, 2006.

[Klajn, Ivan, Milan Šipka. Veliki rečnik stranih reči i izraza. Novi Sad: Prometej, 2006]

Лалић Вучетић, Наташа, Нада Шева. „Однос текста и илустрације: перспектива илустратора и учитеља". Иновације у настави. Београд, 2021: 44–62.

[Lalić Vučetić, Nataša, Nada Ševa. „Odnos teksta i ilustracije: perspektiva ilustratora i učitelja". Inovacije u nastavi. Beograd, 2021: 44–62]

Маринковић, Симеон. Методика креативне наставе српског језика и књижевности. Београд: Креативни центар, 1995.

[Marinković, Simeon. Metodika kreativne nastave srpskog jezika i književnosti. Beograd: Kreativni centar, 1995]

Николић, Милија. Методика наставе српског језика и књижевности. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

[Nikolić, Milija. Metodika nastave srpskog jezika i književnosti. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999]

Пешикан, Ана. „Улога илустрација у уџбеницима". Улога уџбеника у савременом образовању. Београд: Учитељски факултет, 2017: 7–12.

[Pešikan, Ana. „Uloga ilustracija u udžbenicima". Uloga udžbenika u savremenom obrazovanju. Beograd: Učiteljski fakultet, 2017: 7–12]

Пешић, Јелена. Нови приступи структури уџбеника. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.

[Pešić, Jelena. Novi pristupi strukturi udžbenika. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1998.]

Стевановић, Горана. „Ново читање илустрације као визуелног текста". Гласник Народне библиотеке Србије. Београд, 2019: 73–82.

[Stevanović, Gorana. „Novo čitanje ilustracije kao vizuelnog teksta". Glasnik Narodne biblioteke Srbije. Beograd, 2019: 73–82]

Чорболоковић, Саша. Хумористички дискурс у настави српског језика и књижевнисти (докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2019.

[Čorboloković, Saša. Humoristički diskurs u nastavi srpskog jezika i književnisti (doktorska disertacija). Beograd: Filološki fakultet, 2019]

Шева, Нада, Наташа Лалић Вучетић. „Однос текста и илустрације: анализа савремених буквара". Зборник Института за педагошка истраживања. Београд, 2019: 507–572.

[Ševa, Nada, Nataša Lalić Vučetić. „Odnos teksta i ilustracije: analiza savremenih bukvara". Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja. Beograd, 2019: 507–572]

Bogdanović, Žika [priredio]. Umetnost i jezik stripa. Beograd: Orbis, 1994.

Bojčić, Svetlana. Gramatička kompetencija i pojmovi eksplicitnog i implicitnog gramatičkog znanja. Lingua Montenegrina. VII/2. 14. Podgorica, 2014: 69–83.

Eng, Cassondra M., Karrie E. Godwin, Kristen A. Boyle, Anna V. Fisher. "Effects of Illustration Details on Attention and Comprehension in Beginning Readers". Proceedings of the 40th Annual Meeting of the Cognitive Science Society, 2018: 336–341.

Goldstein, Ben. Visual literacy in English language teaching: Part of the Cambridge Papers in ELT series. [pdf] Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Lalić Vučetić, Nataša. Postupci nastavnika u razvijanju motivacije učenika za učenje (doktorska disertacija). Beograd: Filozofski fakultet, 2015.

Maričić, Sanja, Nataša Popović. „Učenje stranog jezika kroz strip: analiza i zastupljenost stripovne forme u udžbenicima za francuski i španski kao strani jezik". Jezici i kulture u vremenu i prostoru 3, Novi Sad, 2014: 619–629.

Trumbo, Jean. "Visual literacy and science communication". Science Communication 20/4, 1999: 409–425.

Извори

Милићевић Добромиров, Наташа, Биљана Новковић. Супер српски – Српски језик за странце: високи ниво. Нови Сад: Азбукум, 2011.

[Milićević Dobromirov, Nataša, Biljana Novković. Super srpski – Srpski jezik za strance: visoki nivo. Novi Sad: Azbukum, 2011]

Милићевић Добромиров, Наташа, Љиљана Ћук, Наташа Радуловић. Учимо српски 2. Нови Сад: Азбукум, 2011.

[Milićević Dobromirov, Nataša, Ljiljana Ćuk, Nataša Radulović. Učimo srpski 2. Novi Sad: Azbukum, 2011]

Милићевић Добромиров, Наташа, Биљана Новковић Аџаип, Милица Кричковић, Сања Секач. Аз буки српски 3: Српски језик за више нивое (Б1+Б2). Нови Сад: Азбукум, 2020.

[Milićević Dobromirov, Nataša, Biljana Novković Adžaip, Milica Kričković, Sanja Sekač. Az buki srpski 3: Srpski jezik za više nivoe (B1+B2). Novi Sad: Azbukum, 2020]

Милићевић Добромиров, Наташа, Биљана Новковић Аџаип, Милица Кричковић, Сања Секач. Учимо српски 2: Српски језик за средњи ниво (А2/Б1). Нови Сад: Азбукум, 2022.

[Milićević Dobromirov, Nataša, Biljana Novković Adžaip, Milica Kričković, Sanja Sekač. Učimo srpski 2: Srpski jezik za srednji nivo (A2/B1). Novi Sad: Azbukum, 2022]

Стефчева, Росица. Српски језик Б1/Б2. Софија: Университелско издатвлство „Св. Климент Охридски", 2019.

[Stefčeva, Rosica. Srpski jezik B1/B2. Sofija: Universitetsko izdatvlstvo „Sv. Kliment Ohridski", 2019]

Alanović, Milivoj, Isidora Bjelaković, Nataša Bugarski, Jasmina Dražić, Marina Kurešević, Jelena Vojnović. Naučimo srpski 2. Novi Sad: Dnevnik – novine i časopisi, 2007.

Vićentijević, Gordana, Ljubica Živanić. Srpski jezik za strance 2. Beograd: Institut za strane jezike, 2007.

Živanić, Ljubica, Smilja Zdravković, Branimir Putnik. Više od reči: Srpski za strance, srednji tečaj (B1, B1+), Beograd: Institut za strane jezike, 2012.

Janko Ivanović

VISUELLE MITTEL (BILDER UND FOTOS) IN LEHRBÜCHERN FÜR SERBISCH ALS FREMD

Zusammenfassung

Das Ziel dieser Untersuchung ist es, herauszufinden, wie visuelle Mittel (Bilder und Fotografien) zum Erlernen und Überprüfen verschiedener Sprachfertigkeiten eingesetzt werden. Die Analyse umfasst acht Lehrbücher bzw. Lehrwerksätze für das Erlernen der serbischen Sprache als Fremdsprache. Der Einsatz von Bildern und Fotografien im Sprachunterricht zielt in erster Linie darauf ab, die Entwicklung der vier Sprachfertigkeiten – Hörverstehen, Leseverstehen, Schreiben und Sprechen – sowie den Erwerb grammatischer Kenntnisse und die Erweiterung des Wortschatzes zu fördern. Es wird davon ausgegangen, dass Bilder am häufigsten als Anreiz zum Sprechen (mündlicher Ausdruck) verwendet werden, aber auch häufig in Kombination mit Übungen zur Erweiterung des Wortschatzes oder zur Überprüfung (oder Einübung) grammatischer Kenntnisse eingesetzt werden. Die Analyse umfasst auch Übungen, bei denen Bilder zur Überprüfung der Hörverstehensfertigkeit eingesetzt werden, sowie solche Übungen, bei denen von den Lernenden ein kreativer Ansatz und kritisches Denken auf Grundlage des Bildes verlangt werden – von einfachen Beschreibungen des physischen Erscheinungsbilds, der Landschaft usw. bis hin zu komplexeren Beschreibungen und der Äußerung einer persönlichen Meinung zu einem bestimmten Thema. Die Analyse zeigte, dass visuelle Mittel am häufigsten zur gleichzeitigen Entwicklung mehrerer Fertigkeiten eingesetzt werden, in der Regel zwei oder drei. Ein Bild kann auch ein hervorragendes Hilfsmittel zur Veranschaulichung grammatischer

Inhalte sein, weshalb Übungen dieser Art in Lehrbüchern für Serbisch als Fremdsprache häufiger vertreten sein sollten.

Schlagwörter: Lernen, Unterricht in Serbisch als Fremdsprache, Lehrbücher, visuelle Mittel (Bilder, Fotografien)

Прилози

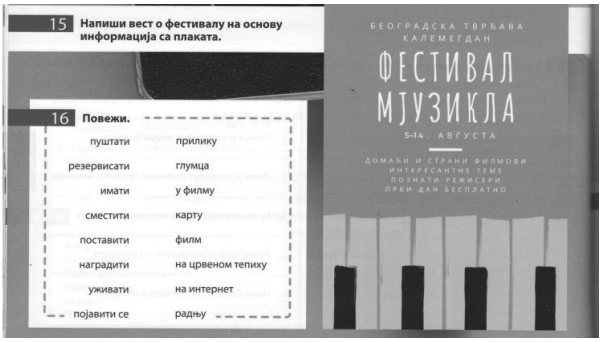

15 **Напиши вест о фестивалу на основу информација са плаката.**

16 **Повежи.**

пуштати	прилику
резервисати	глумца
имати	у филму
сместити	карту
поставити	филм
наградити	на црвеном тепиху
уживати	на интернет
појавити се	радњу

БЕОГРАДСКА ТВРЂАВА
КАЛЕМЕГДАН
ФЕСТИВАЛ МЈУЗИКЛА
5-14. АВГУСТА
ДОМАЋИ И СТРАНИ ФИЛМОВИ
ИНТЕРЕСАНТНЕ ТЕМЕ
ПОЗНАТИ РЕЖИСЕРИ
ПРВИ ДАН БЕСПЛАТНО

прилог 1

II ПОТЕНЦИЈАЛ У ЗАВИСНИМ ПОГОДБЕНИМ (ПОТЕНЦИЈАЛНИМ/КОНДИЦИОНАЛНИМ) РЕЧЕНИЦАМА.

- **Прочитајте реченице. Повежите их са условом који је њима исказан.**

1._____ 2._____ 3._____

1) Ако се сутра разболим, нећу доћи на предавања.
2) Кад бих био велики шеф, сви би стрепили преда мном и испуњавали би сва моја наређења.
3) Да сам на твом месту, правио бих се важан.

а) ирреални услов
б) реални услов
в) потенцијални услов

прилог 2

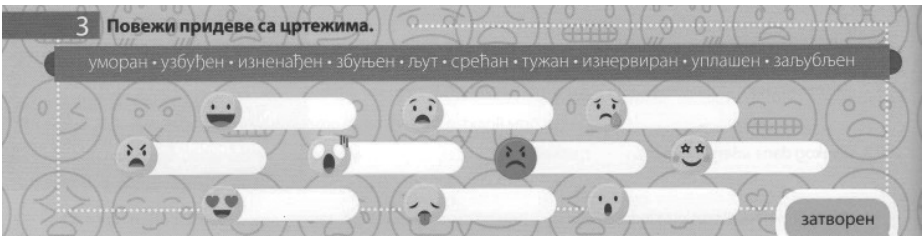

прилог 3

30. Нацртајте на раскрсници следеће појмове: ***семафор, пешачки прелаз, тротоар, пут, саобраћајни знак.***

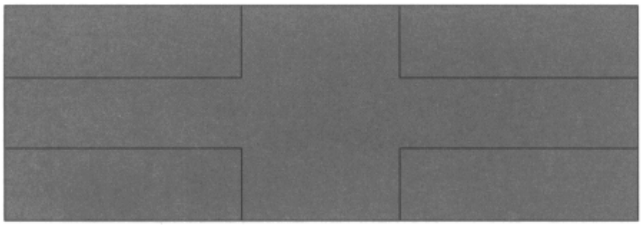

прилог 4

3. VEŽBA

Slušajte spikera i popunite ukrštenicu

1.
2. 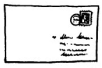
3. 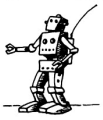
4.

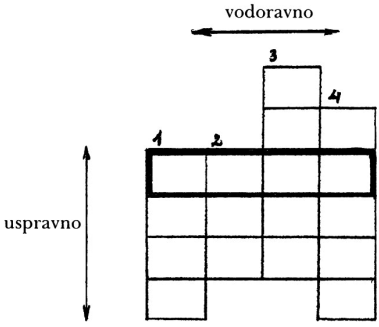

Reč vodoravno je_____.

прилог 5

II ПРОЧИТАЈТЕ И САЗНАЈТЕ ВИШЕ О НАЦИОНАЛНИМ ПАРКОВИМА СРБИЈЕ И О СПОМЕНИЦИМА ПРИРОДЕ:

- **Ђердапу, Фрушкој гори, Копаонику, Шар-планини, Тари;**
- **Ђавољој вароши, Слаповима Сопотнице.**

1. Ђердап (тврђава Голубац)

2. Шар-планина

3. Тара

4. Фрушка Гора

1 Представите прикупљене информације у облику Power Point презентације.

прилог 6